

KALBOS IR STILIAUS KLAIDŲ ATRIBOJIMO KRITERIJAI

Skirti kalbos ir stiliaus negeroves nėra paprasta, tačiau tai svarbu ir šių sričių teorijai, ir praktikai, ypač taisant mokinių rašinius. Lingvistinėje šios srities literatūroje minimi kriterijai nėra pakankamai tikslūs, todėl nelengva juos taikyti konkrečiais atvejais.

Kalbant apie leksikos srities kalbos ir stiliaus klaidų atribojimą, dažniausiai minimas sinonimiškumo kriterijus: žodis keičiamas sinonimu – stiliaus klaida, keičiamas nesinonimiškos reikšmės žodžiu – kalbos klaida¹. Kad šis kriterijus per daug bendras, rodo jau tai, jog vienoje sinonimų eilėje surašytų žodžių *skalbti*, *trinkti*, *mazgoti* negalime kaitalioti tarpusavyje tame pačiame kontekste (pavartotą ne savame kontekste kurį nors žodį laikytume kalbos klaida). Arba pateikus, tarkim, žodį *šaukti* kaip žodžio *kviesti* sinonimą, reikia pridurti pastabą „su būtinumu atspalviu“².

Šio kriterijaus nesilaiko ir taisymo praktika. Pavyzdžiui, *kviesti* ir *šaukti*, *teštis* ir *trukti* pateikiami kaip sinonimai³, tačiau norminamuosiuose leidiniuose, taip pat J. Pikčilingio „Stilistikoje“ pirmieji žodžiai, pavartoti antrųjų reikšme, yra taisomi.

Sinonimiškumas galėtų būti siejamas tik su stiliaus klaidomis bei trūkumais tuo atveju, jei sinonimams nustatyti griežtai būtų taikomas kriterijus, ar jie pakeičiami tame pačiame kontekste. Tačiau toks kriterijus paprastai laikomas tik pagalbiniu⁴.

¹ Plg. Župerka K. *Lietuvių kalbos stilistika*, Vilnius : Mokslas, 1983, 127; taip pat Pikčilingis J. *Lietuvių kalbos stilistika* 1, Vilnius : Mintis, 1971, 25.

² Žr. Lyberis A. *Sinonimų žodynas*, Vilnius : Mokslas, 1981, 199.

³ Ten pat, 199, 443.

⁴ Ten pat, 3.

Nėra tikslu stiliaus klaidas aiškinti kaip konteksto nulemtas negeroves, o kalbos klaidas – kaip kalbos sistemos pažeidimus, nes netgi semantizmą, juo labiau artimos reikšmės žodžių painiojimo, neįmanoma nustatyti be konteksto. Gramatikos, ypač sintaksės, klaidos tik kontekste ir teišryškėja.

Ieškodami ribos tarp leksikos srities kalbos klaidų ir stiliaus negerovių, turėtume gretinti su tekstu visą seminę žodžio reikšmės struktūrą.

Žodžio reikšmė gali įvairiu laipsniu neatitikti konteksto (arba klaidingai pavartoto to žodžio pakaito). Kai svarbesnė (ar svarbiausia) žodžio reikšmės dalis prieštarauja kontekstui (ir pakaitui), klaida nesunkiai suvokiama, pvz.: *Kaukaze įvyko nenumaldomas (=nepataisomas) dalykas. Štai ir radome nuolankią (=nuošalią) aikštelę pailsėti*. Ne tiek daug skiriasi netaisyklingo ir taisyklingo žodžių pora tokiaime sakinyje: *Pasistatę trobesius ir įsigiję inventorius, ūkininkai įtemptai (=nekantriai) laukė pavasario*. Žodis *įtemptai* turi ryškią semą „su baime, nelaukiant“, o ji labai skiriasi nuo atitinkamos, didelį kažkokio dalyko intensyvumą reiškiančios semos „norint, trokštant ko nors“. Prie sakinio tinka antrojo žodžio sema, kadangi ūkininkai buvo pasiruošę.

Pagaliau žodžių porą gali skirti tik nežymi žodžio reikšmės dalis: *Jie ne kartą išpėti saugiai (=atsargiai) vaikščioti ir varyti gyvulius per pervažą*. Žodžius *saugiai* ir *atsargiai* skiria subjekto aktyvumo sema: *atsargiai* „veikti saugant(is)“ – *atsargiai padėti vazą; saugiai* „patirti saugumo būseną, būti saugiam“ – *jaustis saugiai; paslėpti daiktą saugiai*. Šio sakinio kontekstas reikalauja aktyvumo semą turinčio žodžio, tad *saugiai* prieštarauja kontekstui.

Nė vienu iš tų atvejų neturėjome galimybės rinktis – kas geriau, galėjome pasakyti tik: „reikšmė, reikšmės dalis neatitinka konteksto, netinka“. Kol žodžio reikšmėje yra bent viena sema, prieštaraujanti kontekstui, situacijai, vadinamosioms enciklopedinėms žinioms („taip negali būti“), pavartotas žodis turėtų likti kalbos klaidų grupėje.

Aptariamuosiuose sakiniuose taikytą atribojimo kriterijų galėtume pavadinti žodžio seminės struktūros (reikšmės) ir konteksto atitikimo kriterijumi.

Kai kada žodis yra stipriai susijęs su mikrokontekstu – artimiausiais žodžiais ar žodžiu. Pavyzdžiui, *griežti* – styginiais, dar dumpli-

niais instrumentais, *skambinti* – fortepijonu, gitara. Tokie yra ir mi-
nėtieji *skalbti, trinkti, mazgoti*. Tokių žodžių bendrąjį atitikimo kri-
terijų galima papildyti griežtos distribucijos (griežto atitikimo) po-
žymiu, kurį lemia žodžių leksinis valentingumas.

Tai galėtų būti riba tarp kalbos klaidų ir kažko kitko, ko kalbos
klaidomis nelaikytume. Bet kas turėtų būti už šios ribos, ne taip
paprasta pasakyti. Lyg ir nuoseklu būtų manyti, kad tam tikro reikš-
mės vartojimo nesklandumo nelaikant kalbos klaida reikėtų jį lai-
kyti stiliumi klaida. Jei stiliumi blogybės sietume su pasirinkimo ga-
limybe (nekreipdami dėmesio į stilistinę konotacijos buvimą), tai
toliau būtų galima kalbėti apie stiliumi klaidas bei trūkumus. Ta-
čiau kalbos praktikoje (pavyzdžiui, 1993 m. mokyklinėje progra-
moje aiškinant, kaip taisyti rašinius) minimi ir kalbos trūkumai,
nepriklausantys teksto sudarymo, t. y. logikos, stiliumi ir pan. klai-
doms bei trūkumams, bet jie nebelaikomi ir kalbos klaidomis.

Iš tiesų tokių reikšmės (šiuo atveju leksinės reikšmės) netikslu-
mų esama, ir jie sudaro atskirą blogybių sluoksnį. Pavyzdžiui, saki-
nyje *Dalis talkininkų buvo pasiūsti ruošti duobių stulpams* veiks-
mažodis *ruošti* ir vietoj jo pageidaujamas tikslesnis *kasti* skiriasi
reikšmės apimtimi, bet abu yra neutralūs stilistiškai. Jie neturi prieš-
taraujančių semų, abu tinka tam pačiam kontekstui. Panašiai yra ir
sakinyje *Kol berniukai tvarkė palapines, mergaitės ir auklėtoja pa-
darė* (būtų geriau *paruošė*) *pusryčius*.

Kalbos trūkumams turėtume priskirti ir tuos atvejus, kai žodžius
galime laikyti sinonimiškais, bet ne tos pačios svarbos reikšmės yra
sinonimiškos. Pavyzdžiui, žodžio *maišyti* 5-oji reikšmė yra „painio-
ti“, o žodžio *painioti* 2-oji reikšmė yra „maišyti, apsirikti“⁵. Taigi
čia galima kalbėti apie žodžio vartojimo tendenciją – apsirikimo
reikšme labiau reikėtų vartoti žodį *painioti* (ši reikšmė jam antro-
ji), ne žodį *maišyti* (jam ši reikšmė penktoji). Vis dėlto tokia žodžio
maišyti reikšmė yra ir jį taip pavartotą negalėtume laikyti kalbos
klaida – tai tik vartojimo tendencijos nepaisymas, tad kalbos trū-
kumas.

Tačiau skiriant tokį kalbos trūkumų sluoksnį, stiliumi trūkumus
reikėtų sieti tik su stilistinę konotacijos pažeidimais – funkcinių

⁵ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, 378, 478.

stilių atspalvių nepaisymu ar emocinės-ekspresinės konotacijos nesuvokimu. Tada tektų nemažai pasvarstyti, kuo laikyti aiškumo (stiliaus) klaidas (ypač gramatines), gramatines tikslumo, glaustumo klaidas bei trūkumus, nes tos stiliaus klaidų ar trūkumų grupės (tokiomis jos laikomos stilistikos vadovėliuose) grindžiamos ne stilistinės konotacijos nesklandumais, o gramatinių reikšmių painiojimu ar nesugebėjimu parinkti bei tekste išdėstyti gramatines formas. Tada stiliaus klaidų bei trūkumų gerokai sumažėtų.